

УДК 329.78:061.2-053.6

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.13>

Наталія ЛЕВЧЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0002-5479-1907

Scopus-Author ID: 57216785280

Наталія КОЛЯДА

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0001-7743-7831

Scopus-Author ID: 57199172551

Оксана КРАВЧЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, декан факультету соціальної та психологічної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0002-9732-6546

Scopus-Author ID: 57209730341

Бібліографічний опис статті: Левченко, Н., Коляда, Н., Кравченко, О. (2023). Адиктивна поведінка: теоретичний аспект. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 88–92, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.13>

АДИКТИВНА ПОВЕДІНКА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Проблема залежності (адиктивної поведінки) залишається поширеною у нашому суспільстві, завдаючи шкоди психічному та фізичному здоров'ю багатьох людей та їхніх громад. Розуміння залежності, адиктивної поведінки є важливим для психологів, соціальних працівників, соціальних педагогів, педагогічних працівників, оскільки це може допомогти в ефективній профілактиці та лікуванні.

Мета статті – проаналізувати смислове наповнення поняття «адиктивна поведінка» в контексті соціальної роботи. У дослідженні використано такі методи, як аналіз, порівняння та узагальнення наукових джерел із досліджуваної проблеми.

Проаналізовано різні визначення поняття «адиктивна поведінка»; визначено особливості та ознаки адиктивної поведінки. З'ясовано, що адиктивна поведінка – це вид залежної поведінки, яка суперечить загальноприйнятим у суспільстві нормам, має негативні соціальні, фізичні, психічні наслідки. Основними ознаками адиктивної поведінки є скритість, перепад настрою, зміни зовнішнього вигляду, відсутність інтересу до занять, невиконання зобов'язань, використання підозрілої атрибутики, юридичні проблеми (порушення закону) тощо.

Ключові слова: адиктивна поведінка, залежність, молодь, соціальна робота, девіантна поведінка.

Nataliia LEVCHENKO

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0002-5479-1907

Scopus-Author ID: 57216785280

Nataliia KOLIADA

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, str. Sadova, 2, Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0001-7743-7831

Scopus-Author ID: 57199172551

Oksana KRAVCHENKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, str. Sadova, 2, Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0002-9732-6546

Scopus-Author ID: 57209730341

To cite this article: Levchenko, N., Koliada, N., Kravchenko, O. (2023). Adyktivna povedinka: teoretychnyi aspekt [Addictive behavior: theoretical aspect]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 88–92, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.13>

ADDICTIVE BEHAVIOR: THEORETICAL ASPECT

The problem of addiction (addictive behavior) remains widespread, harming the mental and physical health of many people and their communities. Understanding addiction, addictive behavior is important for psychologists, social workers, social pedagogues, pedagogical workers because it can help in effective prevention and treatment. Dependent (addictive) behavior is a form of self-destructive deviant behavior of an individual, which is associated with abuse of something or someone for the purpose of self-regulation, change of mental state or adaptation.

The goal is to analyze the meaning of the concept of «addictive behavior» in the context of social work. The research used such methods as analysis, comparison and generalization of scientific sources on the researched problem.

Different definitions of the concept of «addictive behavior» were analyzed; features and signs of addictive behavior are determined. Having studied various definitions, we believe that addictive behavior is a type of dependent behavior that contradicts generally accepted norms in society and has negative social, physical, and mental consequences. The main signs of addictive behavior are secretiveness, mood swings, changes in appearance, lack of interest in activities, failure to fulfill obligations, use of suspicious paraphernalia, legal problems (violation of the law), etc.

Key words: addictive behavior, addiction, youth, social work, deviant behavior.

Вступ. Залежність можна визначити як при- мус брати участь у корисній поведінці (напри- клад, уживання психоактивних речовин, ігри), незважаючи на довгострокову шкоду, яку це може завдати. Залежності викликають втрату контролю під час адиктивної поведінки та від- чуття неможливості зупинитися. З часом люди розвивають толерантність, і те, від чого вони залежні, перестає приносити таку винагороду, як раніше, що призводить до зростання адик- тивної поведінки. Згодом залежність може поглинати все більше людину, змушуючи її нехтувати своїми обов'язками чи будь-якою іншою діяльністю, якою вона займалася.

Проблема залежності залишається пошире- ною, завдаючи шкоди психічному та фізичному здоров'ю багатьох людей та їхніх громад. Розу- міння залежності, адиктивної поведінки є важ- ливим для психологів, соціальних працівників, соціальних педагогів, педагогічних працівни- ків, оскільки це може допомогти в ефективній профілактиці та лікуванні.

Дослідники вважають, що адиктивна пове- дінка має спільні ключові нейробіологічні особливості: вона інтенсивно залучає мозкові шляхи винагороди та підкріплення, які вклю- чають нейромедіатор дофамін. Відповідно до інших станів високої мотивації, вони призводять до скорочення синапсів у префронтальній корі, де знаходяться найвищі функції мозку, так що увага зосереджується на сигналах, пов'язаних із цільовою речовиною чи діяльністю. Важливо знати, що такі зміни мозку є зворотними після припинення вживання психоактивних речовин або поведінки.

Усі залежності здатні викликати відчуття безнадії та невдачі, а також почуття сорому та провини, але дослідження підтверджують, що одужання є радше правилом, ніж винятком. Існує багато шляхів до одужання: люди можуть самостійно досягти покращення фізичного, психологічного та соціального функціонування, так званого природного відновлення; інші отримують вигоду від підтримки спільноти або

однорангових мереж; а ще інші обирають клінічне відновлення за допомогою послуг досвідчених професіоналів.

Процеси, що викликають адиктивну поведінку, не піддаються спрощеному поясненню. Існує безліч причин, крім генетичних чи інших біологічних чинників, які формують вразливість людини до цього стану, зокрема соціальних, психологічних чи екологічних (Addiction).

Такі характеристики, як відсутність здатності терпіти страждання або інші сильні почуття, пов'язують із залежністю, але не існує жодного типу «залежної особистості», який би чітко передбачав, чи зіткнеться людина з проблемами залежності.

Мета статті – проаналізувати смислове наповнення поняття «адиктивна поведінка» в контексті соціальної роботи.

Матеріали та методи дослідження: У дослідженні використано такі методи, як аналіз, порівняння та узагальнення наукових джерел із досліджуваної проблеми.

Фактичні наукові дослідження та аналіз проблем. Висвітленню проблем профілактики девіантної поведінки, зокрема адиктивної поведінки, присвячено праці Б. Алмазова, В. Барко, О. Бондарчук, Я. Гілінського, С. Гусарова, Т. Герасимова, О. Змановської, О. Кирилова, М. Кікалішвілі, О. Личко, Н. Максимової, Ю. Меркулової, В. Трофименко, О. Христюк та інших дослідників.

Виклад основних матеріалів. Уперше термін «адиктивна поведінка» (від англ. addiction – хибна звичка, пристрасть до чого-небудь, порочна схильність) використав В. Міллер на позначення зловживання різними речовинами, що змінюють психічний стан людини (психоактивні речовини, алкоголь, тютюн) і формують залежну поведінку (Завадська, 2020).

Адикція (addiction) – з англ. пагубна звичка, пристрасть до чого-небудь, неправильна схильність (Михайлишин, 2018)

Залежна поведінка є однією з найпоширеніших форм девіантної поведінки в підлітковому віці. Залежна (адиктивна) поведінка – це форма аутодеструктивної девіантної поведінки особистості, що пов'язана з зловживанням чимось або кимось із метою саморегуляції, зміни психічного стану або адаптації. Адиктивна поведінка – це поведінка людини, для якої притаманне прагнення до «втечі» від реальності шляхом штучної

зміни свого психічного стану завдяки прийому різноманітних хімічних речовин чи постійній фіксації уваги на певних видах діяльності з метою розвитку та підтримання інтенсивних емоцій (Афузова та Маркелова, 2014).

Адиктивна поведінка – одна з форм деструктивної поведінки, яка виражається в прагненні до відходу від реальності шляхом зміни свого психічного стану за допомогою приймання деяких речовин чи постійної фіксації уваги на певних предметах або активностях (видах діяльності), що супроводжується розвитком інтенсивних емоцій (Железнякова, 2016).

Науковці називають основні ознаки адиктивної поведінки: утрата самоконтролю, розвиток залежності, циклічна залежність (Железнякова, 2016).

Ю. Железнякова вважає, що суть адиктивної поведінки – прагнення піти від реальності, особа намагається штучним шляхом змінити свій психічний стан, який дає їй ілюзію безпеки, відновлення рівноваги (Железнякова, 2016).

Адиктивна поведінка – це поведінка, що передуює виникненню залежності, може характеризуватися наявністю компульсії, через те її вважають стадією розвитку фізичної або психологічної залежності (Свідовська, 2020).

В. Лютий адиктивною поведінкою називає поведінку особи, спрямовану на задоволення невтримного і невгамовного потягу до певних видів активності, що надають людині особливе задоволення, дозволяють відчути особливі переживання або змінити психічний стан (свідомість), проте шкодять її фізичному або психічному здоров'ю, діяльності та взаємовідносинам (Лютий, 2012).

Н. Максимова вважає, що «адиктивна поведінка – це поведінка людини, обтяженої різноманітними залежностями: від азартних чи комп'ютерних ігор, соціальних мереж, від алкоголю чи інших наркотиків тощо. Сутність адиктивної поведінки полягає в тому, що людина прагне змінити свій психічний стан штучним шляхом. Незалежно від того, за яких обставин людина почала вживати психотропні речовини, які тоді в неї були мотиви, про початок захворювання можна говорити тоді, коли виявлено саме цю мету – змінити свій психічний стан» (Максимова, 2014).

Важливою особливістю адиктивної поведінки Ю. Железнякова називає «можливість легкого переходу від однієї форми адикції до іншої, від одного адиктивного об'єкта до іншого

зі збереженням при цьому основних адиктивних механізмів». Авторка зазначає, що «перехід від однієї форми адиктивної поведінки до іншої може бути малопомітним і сприйматися як «одужання»: наприклад, припинення алкоголізації та заміна її «трудоголізмом» із властивими йому складними проблемами» (Железнякова, 2016).

Основними характеристиками адиктивної поведінки, на думку Ю. Железнякова, є також, стійке прагнення до зміни психофізичного стану; відсутність почуття впевненості; ампліфікована потреба в підтримці; інфантильність; невміння піклуватися про себе; травми розвитку через стосунки з батьками; імпульсивність; низька стресостійкість та слаба сила волі (Железнякова, 2016).

До соціальних чинників, що сприяють виникненню і розвитку адиктивної поведінки, відносить У. Михайлишин також технічний прогрес у галузі харчової промисловості, фармацевтичної індустрії й інших сферах, унаслідок якого на ринку з'являються все нові й нові товари – потенційні об'єкти залежності; діяльність наркоторговців, які активно залучають молодь до споживання психоактивних речовин; доступність психоактивних речовин, «мода» на них; вплив групи однолітків; вплив сім'ї тощо (Михайлишин, 2018).

У. Михайлишин вважає, що адиктивна поведінка проявляється в прагненні людини відійти від реальності, змінюючи свій психічний стан. Для цього людина може вживати різні речовини або фіксувати свою увагу на певних видах діяльності, маючи на меті досягнення інтенсивних емоцій (Михайлишин, 2018).

На думку І. Серажим, найпоширенішими видами адиктивної поведінки серед чоловіків є комп'ютерної або інтернет-залежності, гаджет-залежності, трудоголізму тощо. Однак, на думку дослідника, серед соціально небезпечних форм адиктивної поведінки поширеними є хімічні адикції – уживання алкоголю та інших психоактивних речовин – канабіноїдів, опіатів, психостимуляторів (кокаїну, амфетамінів та ін.), галюциногенів природного та синтетичного походження, а також зловживання снодійно-седативними препаратами тощо (Серажим, 2022).

В. Лютий вважає соціально-прийнятними видами адиктивної поведінки окремі види залежної поведінки, форми прояву яких не суперечать загальноприйнятим у суспільстві нормам, не мають суттєвих негативних соціальних наслідків і не засуджуються суспільством

(Лютий, 2012). До соціально-прийнятних видів адиктивної поведінки дослідник відносить поведінку, пов'язану з описаними в наукових джерелах трудовими адикціями (трудоголізм, крусадерство, ургентна адикція), залежністю від Інтернету (адиктивний веб-серфінг, залежність від соціальних мереж), технологічними адикціями (комп'ютерна, телефонна, гаджет-адикція), музичною, телевізійною, відео- та радіозалежністю, хобі-адикціями (адиктивні захоплення), спортивною залежністю (адикції вправ), залежністю від здорового способу життя та нетрадиційних методів відновлення здоров'я, адикцією до витрати грошей (адиктивний шопінг), б'юті-адикцією (фітнес-манія, мейкап-манія), нав'язливим духовним пошукам (залежність від духовних практик) (Лютий, 2012).

Н. Максимова встановила, що схильність до адиктивної поведінки має такі складові: відсутність мотивації досягнення (перевага натомість унікаючої мотивації) аж до відмови вважати себе суб'єктом діяльності; несформованість соціально спрямованих ціннісних орієнтацій; несформованість функції прогнозу поведінки; низький рівень розвитку самоусвідомлення, відсутність навичок рефлексії; екстернальний локус контролю; низький рівень самоповаги аж до неприйняття образу «Я», який, однак, може маскуватися захисною поведінкою, що справляє враження завищеної самооцінки; самозахисний тип реакції на фрустрацію, що виявляється у відмові від діяльності при зіткненні з найменшими труднощами; суперечність самооцінки та рівня домагань, що виявляється в алогічності та непослідовності поведінки в ситуації необхідності подолання перешкод; тенденція до втечі від реальності в ситуації фрустрації (Максимова, 2014).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, як свідчать наукові джерела адиктивна поведінка – це вид залежної поведінки, яка суперечить загальноприйнятим у суспільстві нормам, має негативні соціальні, фізичні, психічні наслідки. До основними ознаками адиктивної поведінки є скритість, різні зміни настрою та зовнішнього вигляду, відсутність інтересу до занять, невиконання зобов'язань, використання підозрілої атрибутики, юридичні проблеми (порушення закону), тощо.

Перспективними вважаємо дослідження особливостей адиктивної поведінки молоді з особливими освітніми потребами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Афузова Г. В., Маркелова А. В. Вплив характерологічних особливостей на формування адиктивної поведінки у підлітків. *Науковий часопис. Спеціальна психологія*. 2014. С. 252–255.
2. Железнякова Ю. В. Основні характеристики адиктивної поведінки. *Теорія і практика сучасної психології*. 2016. № 2. С. 4–8.
3. Завадська Л. А. Профілактика адиктивної поведінки. *Соціальна педагогіка*. Луцьк, 1999. С. 105–111.
4. Лютий В. П. Профілактика соціально-прийнятних видів адиктивної поведінки підлітків та молоді. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Збірник наукових праць*. 2012. Вип. 16, книга 2. С. 222–231.
5. Максимова Н. Ю. Психологічні аспекти діагностики схильності до адиктивної поведінки. *Наука і освіта*. 2014. № 9. С. 75–79.
6. Михайлишин У. Б. Теоретико-методологічне дослідження детермінант виникнення адиктивної поведінки у студентів. *Проблеми сучасної психології*. 2018. Вип. 41. С. 176–187.
7. Свідовська В. Адиктивна поведінка підлітків як проблема наукового дослідження. *Вісник Львівського університету. Серія : Психологічні науки*. 2020. Випуск 6. С. 108–114.
8. Серажим І. Адиктивна поведінка персоналу державної кримінально-виконавчої служби України як предмет кримінологічного аналізу. *Юридичний вісник*. 2022. № 2. С. 222–228.
9. What is Addiction? URL: <https://www.psychologytoday.com/intl/basics/addiction> (дата звернення: 14.04.2023).

REFERENCES:

1. Afuzova H.V., Markelova A.V. Vplyv kharakterolohichnykh osoblyvostei na formuvannya adyktivnoi povedinky u pidlitkiv [The influence of characterological features on the formation of addictive behavior in adolescents]. *Naukovyi chasopys. Spetsialna psykholohiia*. 2014. S. 252–255. [in Ukrainian].
2. Zhelezniakova Yu. V. Osnovni kharakterystyky adyktivnoi povedinky [The main characteristics of addictive behavior]. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii*. 2016. № 2. S. 4–8 [in Ukrainian].
3. Zavadaska L.A. Profilaktyka adyktivnoi povedinky [Prevention of addictive behavior]. *Sotsialna pedahohika*. Lutsk 1999. S. 105–111. [in Ukrainian].
4. Liutyi V. P. Profilaktyka sotsialno-priyniatnykh vydiv adyktivnoi povedinky pidlitkiv ta molodi [Prevention of socially acceptable types of addictive behavior of teenagers and young people]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi: Zbirnyk naukovykh prats*. 2012. Vyp. 16, knyha 2. S. 222–231 [in Ukrainian].
5. Maksymova N. Yu. Psykholohichni aspekty diahnostryky skhylnosti do adyktivnoi povedinky [Psychological aspects of diagnosis of tendency to addictive behavior]. *Nauka i osvita*. 2014. № 9. S. 75–79 [in Ukrainian].
6. Mykhailyshyn U. B. Teoretyko-metodolohichne doslidzhennia determinant vynyknennia adyktivnoi povedinky u studentiv [Theoretical and methodological study of the determinants of the occurrence of addictive behavior in students]. *Problemy suchasnoi psykholohii*. 2018. Vyp. 41. S. 176–187 [in Ukrainian].
7. Svidovska V. Adyktivna povedinka pidlitkiv yak problema naukovooho doslidzhennia [Addictive behavior of adolescents as a problem of scientific research] *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia psykholohichni nauky*. 2020. Vypusk 6. S. 108–114 [in Ukrainian].
8. Serazhym I. Adyktivna povedinka personalu derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy yak predmet kryminolohichnoho analizu [Addictive behavior of the staff of the state criminal enforcement service of Ukraine as a subject of criminological analysis]. *Yurydychnyi visnyk*. 2022. № 2. S. 222–228 [in Ukrainian].
9. What is Addiction? Retrieved from <https://www.psychologytoday.com/intl/basics/addiction> (data zvernennia: 14.04.2023).